

19. Там само. - Спр. 48. - Арк. 38.
20. Там само. - Спр. 49. - Арк. 18 зв. - 19.
21. Там само. - Спр. 48. - Арк. 28 зв.
22. Там само. - Арк. 24 зв., 25.
23. Там само. - Спр. 49. - Арк. 35 зв.; Спр. 54. - Арк. 11.
24. Там само. - Спр. 57. - Арк. 4.
25. Там само. - Спр. 54. - Арк. 4 зв.
26. Там само. - Спр. 55. - Арк. 14-14 зв.
27. Там само. - Арк. 2.
28. Там само. - Спр. 50. - Арк. 20 зв.
29. Там само. - Спр. 56. - Арк. 22.
30. Там само. - Арк. 24 зв.
31. ЦДАВО України. - Ф. 331. - Оп. 1. - Спр. 3. - Арк. 59.
32. ІР НБУВ. - Ф. ХХІІІ. - Спр. 57 - Арк. 3 зв.
33. Там само. - Спр. 49. - Арк. 35 зв.
34. Там само. - Спр. 53. - Арк. 30.
35. Там само. - Спр. 57. - Арк. 8 зв.
36. Там само. - Арк. 9-9 зв.
37. Там само. - Спр. 49. - Арк. 42.
38. Там само. - Спр. 58. - Арк. 6.

Олена В'яла

ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ВЧЕНОГО-ІСТОРИКА ВОЛОДИМИРА ПІСКОРСЬКОГО У НІЖИНЬСЬКОМУ ІСТОРИКО-ФІЛОЛОГІЧНОМУ ІНСТИТУТІ кн. БЕЗБОРОДЬКА

Видатний вчений-історик Володимир Костянтинович Піскорський належить до тієї категорії наших співвітчизників, які зробили вагомий внесок у розвиток науки і культури кінця ХІХ - початку ХХ століття. Все своє життя він присвятив дослідженню історії західноєвропейських країн, особливо Іспанії і Португалії, а також педагогічній діяльності та громадській роботі.

Життя та діяльність В. К. Піскорського неодноразово висвітлювались у періодичних виданнях. Найбільше матеріалів з'явилося з нагоди 100-річчя з дня народження вченого [1]. Дослідники підкреслювали, що його праці зумовили весь подальший розвиток іспаністики в країні і що розвиток вітчизняної історичної науки був би неможливий без участі В. К. Піскорського. У подальші роки ім'я видатного вченого продовжувало привертати увагу науковців, у світ вийшло багато нових публікацій [2]. Однак наявна література свідчить, що діяльність історика все ж висвітлена не повністю. Зокрема, залишається багато білих плям, пов'язаних з педагогічною діяльністю у Ніжинському історико-філологічному інституті кн. Безбородька. Цей важливий аспект творчої біографії вченого потребує досконалого дослідження.

Народився В. К. Піскорський 3 серпня 1867 року в сім'ї дворян Костянтина Карловича Піскорського і Олени Степанівни Соханської в м. Одесі. Дитячі та студентські роки майбутнього вченого минули в Києві. Тут він закінчив першу чоловічу гімназію і в 1886 році став студентом історико-філологічного факультету Київського університету св. Володимира. Під впливом свого вчителя - професора І. В. Лучицького - Володимир Костянтинович почав досліджувати історію країн Західної Європи. Головним об'єктом його наукових зацікавлень стала Іспанія.

Після закінчення університету в 1890 р. В. К. Піскорського залишили на кафедрі всесвітньої історії для підготовки до професорського звання, а через три роки він, як приват-доцент, дістав дозвіл читати лекції. У 1896 р. молодого дослідника відрядили за кордон для знайомства з першоджерелами в архівах та бібліотеках Іспанії, Франції, Англії, Німеччини і закінчення магістерської дисертації. Повернувшись до Києва, В. К. Піскорський продовжив викладання в університеті, а також у гімназіях та кадетському корпусі, а 8 лютого 1899 року в урочистому залі університету св. Володимира захистив дисертацію на здобуття ступеня магістра всесвітньої історії на тему «Кастильські кортеси в перехідну добу, від середніх віків до нового часу (1188-1520 рр.)» [3].

Восени 1898 р. неподалік від Києва, в Ніжинському історико-філологічному інституті кн. Безбородька звільнилося місце екстраординарного професора. Ректор університету св. Володимира Ф. Я. Фортинський і декан історико-філологічного факультету Т. Д. Флоринський рекомендували В. К. Піскорського в цей інститут. І 16 січня 1899 р. Володимира Костянтиновича призначили екстраординарним професором кафедри всевітньої історії історико-філологічного інституту кн. Безбородька [4]. Так розпочався новий ніжинський період (1899-1905 рр.) життя та діяльність історика.

Уже з перших днів перебування в Ніжині В. К. Піскорського почало пригнічувати оточуюче середовище, зокрема професорське. У своїх спогадах він писав про те, що в нього мало спільного із новими колегами, що «чиновницький елемент і чиновницькі інтереси серед них переважають наукові [5]. Його дивувало і те, що «очоловав навчальний заклад не професор, а урядовець за міністерським призначенням», і що між професорами часто відбувались непорозуміння та боротьба за владу [6].

Історика також вразила поведінка більшості студентів, які, будучи «заздалегідь впевнені в отриманні місця, проявляли зневагу до лекцій та практичних занять, часто пиячили та бешкетували» [7]. Крім того, неприємним сюрпризом для молодого професора була відокремленість інституту від міського життя. Вищий навчальний заклад, за його словами, нічого не давав місцевому населенню, не пробуджував у ньому «інтересу до вищих розумових і моральних питань, завдяки своїй замкненості і відчуженості від усього живого» [8]. Таким чином Володимир Костянтинович опинився в тихій заводі Ніжина, відчуваючи себе чужим.

З лютого 1899 р. відбулася перша лекція В. К. Піскорського у студентів другого курсу. За словами викладача російської історії професора М. М. Бережкова (лише з ним Володимир Костянтинович підтримував дружні стосунки, студенти непривітно прийняли нового викладача, вели себе непристойно і нестримано [9]. Він зазначав також, що студентство взагалі несерйозно ставиться до науки і тому ризикує тим, що університети закриватимуться [10].

Однак згодом ставлення студентів до лекцій молодого професора почало змінюватися. У своїх спогадах він писав, що більшість студентів «відчули живий інтерес до мого предмету» [11]. Та й не дивно, адже лекції В. К. Піскорського були цікавими, він майже не користувався конспектами. «Його лекції завжди запам'ятовувались, говорив він змістовно, красиво, літературно, - згадував відомий учений В. В. Данилов, випускник Ніжинського інституту, - ... І через 60 років образ його стоїть переді мною. Це був у повному розумінні цього слова джентельмен, голос якого був індивідуальним. У пам'яті лишилася його лекція про Бісмарка і промова на річних урочистих зборах про середньовічні університети. Студенти-історики дуже цінували Володимира Костянтиновича, тому що він залучив їх до наукової праці» [12].

Студентам другого курсу В. К. Піскорський читав загальний курс лекцій середньовічної історії, а студентам третього та четвертого - спеціальний курс середньовічної історії та загальний курс нової [13]. З особливою завзятістю він працював над лекціями з історії західно-європейського середньовіччя. Вони склалися зі вступу, основної частини і висновків. У вступі вчений завжди характеризував основні джерела з історії середніх віків [14]. В основній частині, як правило, ним висвітлювались, по-перше, «відносини між германськими племенами в заснованих варварськими народами державах у період від епохи великого переселення народів до часу встановлення монархії Карла Великого», по-друге, «процес розкладу франкської монархії у зв'язку з розвитком феодалізму», по-третє, «важливі явища у сфері розвитку середньовічного суспільства і держави до XIV століття» [15]. Завершував лекції професор ґрунтовними висновками.

Ключовим лекційним питанням історик присвятив декілька спеціальних курсів. Він щороку оголошував новий спецкурс або нові практичні заняття. Великим успіхом серед студентів користувався його спецкурс «Історія аграрних відносин в Європі», в основу якого було покладено глибокі дослідження вченим проблеми аграрної історії середньовічної Іспанії, Португалії, Італії, Франції, Німеччини. Він намагався не стільки повідомити студентам певну сукупність фактів, скільки викликати інтерес до тієї чи іншої проблеми, підготувати їх до самостійного опанування наукової літератури. Під впливом лекцій, присвячених даній проблемі, студенти створили гурток самоосвіти [16]. А один із слухачів спецкурсу навіть підготував реферат, присвячений робочим синдикатам у Франції, який і був прочитаний на засіданні гуртка й «викликав жвавий обмін думками між студентами та професорами» [17].

Під час практичних занять із студентами В. К. Піскорський наголошував на необхідності розвитку самостійних навиків дослідження, за його словами, «лише першоджерела науки і саме в справжніх документах можуть підготувати молодь, яка вчиться, до серйозної наукової праці, до праці свідомої і виховати у молоді ідейну прихильність до певної науки» [18]. В ході практичних занять студенти читали та аналізували різні «варварські закони», серед яких головна увага була зосереджена на важливій пам'ятці раннього середньовіччя - Салічній Правді.

Зокрема студенти третього курсу під керівництвом Володимира Костянтиновича зробили переклад тексту з латинської на російську мову, а також дописали коментарі [19]. Для такої кропіткої роботи навіть доводилося працювати вечорами у бібліотеці. Хоча переклад був недосконалий та написаний різними почерками, все ж він свідчить про розвиток навичок самостійної роботи з першоджерелами у вихованців ученого.

На основі прочитаних текстів середньовічних джерел студенти писали реферати і зачитували їх в аудиторії під час практичних занять. При цьому В. К. Піскорський зазвичай ділив студентів на три групи, кожна з яких здійснювала аналіз різних текстів. Наприклад, перша група рефератів була присвячена аналізу побуту та правових відносин стародавніх германців на основі праці Тацита «Германія», друга - різним аспектам побуту салічних франків на основі їх «Правди», третя - елементам суспільного і державного побуту римських варварських народів на основі їх законів [20].

Крім читання лекцій та ведення практичних занять, В. К. Піскорський керував науковою роботою студентів. Першими учнями, які під його керівництвом писали твори, були Сонцев і Бородулін. Сонцеву вчений дав тему про великого курфюрста Фрідріха-Вільгельма [21]. З подальших випусків Володимир Костянтинович виділяв Юзефова, Красіна та Кукаркіна, яких характеризував як людей «здібних та ідейних» [22]. Юзефов написав блискучу кандидатську роботу про землеробські класи у Франції в епоху Каролінгів [23]. У ніжинському архіві можна знайти інформацію про подальшу долю деяких учнів В. К. Піскорського. Зокрема Сонцева після закінчення інституту як найкращого студента рекомендували на місце учителя історії і вихователя в Полтавську гімназію [24], але, зважаючи на деякі обставини, він став учителем стародавніх мов у приватній чоловічій гімназії Санкт-Петербурга [25]. Інший здібний студент Красін був призначений на посаду учителя історії у Роменську жіночу гімназію [26]. Таким чином, багато учнів ученого пішли його шляхом і теж стали педагогами.

В. К. Піскорський досить уважно та критично підходив до аналізу наукових робіт студентів, прагнучи, щоб їхні роботи були виконані на найвищому рівні. Та не завжди вченому вдавалося побачити бажані результати. Наприклад, кандидатська робота студента Кибальчича про представницькі заклади в Німеччині в середні віки, за словами професора, виявилася «зовсім поганою». У своїй рецензії Володимир Костянтинович зазначив, що «та частина роботи, яка може бути визнана більш-менш самостійною, є зовсім безглуздою і показує повне нерозуміння найелементарніших фактів історії, а інша частина - плагіат» [27]. Він навіть хотів визнати роботу незадовільною і залишити автора на другий рік на 4-ому курсі, та інститутська конференція не задовольнила такі вимоги. Кибальчич був випущений з інституту, а його кандидатська робота була визнана задовільною [28].

Велику увагу В. К. Піскорський приділяв забезпеченню студентів науковою літературою. Професор намагався навчити їх творчо і критично використовувати досягнення історичної науки. У ніжинський період він регулярно виїздив за кордон у наукові відрядження [29], де, крім знайомства зі станом досліджень європейських науковців, формував колекції книг для практичних занять та наукової роботи своїх учнів. Також вчений уважно слідкував за станом надходження до інститутської бібліотеки закордонних і російських періодичних видань з всесвітньої історії та випишував їх. За допомогою студентів В. К. Піскорський навіть склав системний каталог зі своєї спеціальності. «Результати нашої роботи були вражаючі, - писав він у своїх спогадах, - скарби бібліотеки, які довгий час являли собою мертвий капітал, почали широко використовуватися студентами» [30]. Крім того, йому вдалося домогтися знищення різних обмежувальних правил щодо користування книгами різного спрямування, був знищений список заборонених книг. Також професор домогся, щоб до книгосховищ інституту приєднали архів грецького магістрату і міської думи. Разом з професором М. М. Бережковим майже рік вони склали описи цих документів [31].

Важливою умовою успішної діяльності учених і педагогів, розвитку наукового мислення і творчої самостійності студентів Володимир Костянтинович вважав академічну свободу. Історик розумів її як залежність учених від зовнішніх авторитетів і можливість повністю підпорядкувати свою діяльність «інтересам знання, вимогам наукової істини» [32]. У своїй промові «Початок академічної свободи в Західній Європі» на урочистому річному акті інституту 30 серпня 1899 р. В. К. Піскорський вважав академічну свободу. Історик розумів її як незалежність учених від зовнішніх авторитетів і можливість повністю підпорядкувати свою діяльність «інтересам знання, вимогам наукової істини» [32]. У своїй промові «Початок академічної свободи в Західній Європі» на урочистому річному акті інституту 30 серпня 1899 р. В. К. Піскорський виступив поборником ідеї автономії вищих навчальних закладів і солідарності представників наукового звання у різних частинах земної кулі [33].

Професор неодноразово повертався до думки про автономію та академічну свободу вузів. У 1905 р. він виступив у підтримку 342 російських учених, які прагнули втілити в життя ідеї

академічної свободи і об'єдналися в «Академічну спілку діячів вищих навчальних закладів». «Ліберальний рух, який охопив найкращу частину російських професорів та учених, - писав у спогадах В. К. Піскорський, - був мені симпатичний і збігався із моїми переконаннями [34].

Цього ж року він висунув широку програму реорганізації Ніжинського історико-філологічного інституту. В ній наголосив на необхідності проведення в інституті ряду змін, таких, як демократизація, перетворення його у відкритий навчальний заклад, доступ до якого мали б усі, хто отримав середню освіту, незалежно від статі, віросповідання та національності, відкриття нових факультетів, зміна системи навчання, збільшення кількості викладачів і кафедр тощо [35]. Крім того, вчений запропонував ліквідувати систему інтернату в інституті, який був перешкодою для серйозної наукової роботи студентів, а також відокремити від інституту гімназію, бо вона не виправдовувала свого призначення слугувати лабораторією для студентів, які готуються до педагогічної діяльності. Професор вважав, що пробні уроки студентів у гімназії можуть сприяти засвоєнню зовнішніх прийомів викладання, а «гарним вчителем може бути лише той, хто отримав солідну, повну наукову підготовку» [36]. Ця програма, на жаль, не була втілена в життя.

Педагогічна діяльність В. К. Піскорського в Ніжинському історико-філологічному інституті кн. Безбородька була багатогранною. Молодий професор приніс в інститут свіжий вітер, який порушив звичний ритм життя. Він прагнув підняти наукові інтереси інституту, розворушити його непорушність, але його зусилля «часто паралізовувалися недобррозичливістю і грубістю професорської колегії й повною байдужістю до справ студентів» [37]. Та, незважаючи на це, учений «працював як віл, навіть ночами» [38]. І коли у викладанні він здобув помітний досвід, не переставав інтенсивно працювати.

Отож, як бачимо, Володимир Костянтинович Піскорський був справжнім педагогом. Розроблені ним лекції та практичні заняття завжди проводилися на найвищому рівні. Навчання він намагався поєднувати з вихованням. Його надзвичайний розум, доброзичливість та делікатність підкорювали молоді студентські серця. Студенти полюбили свого вчителя, до нього вони йшли обговорювати питання науки, літератури, політики, а він завжди йшов їм назустріч, ніколи не відмовляв у допомозі. В. К. Піскорський посадив не одне наукове «дерево», яке давало і продовжує давати свої корисні плоди, а його педагогічна майстерність не втратила своєї актуальності і в наш час.

Джерела та література:

1. Новиков О. М. Видатний учений-іспаніст В. К. Піскорський (До 100-річчя з дня народження) // Український історичний журнал. - 1967, № 8; Михайлюк Д. Перший український іспаніст // Вечірній Київ. - 1967. - 19 авг.; Беляева И. С. Владимир Константинович Пискорский // Новая и новейшая история. - 1968, № 3, Ханина А. З. В. К. Пискорский (К 100-летию со дня рождения) // Вопросы историографии всеобщей истории. - Казань, 1968. - Вип. 3.
2. Мильская Л. Т., Пичугина И. С. Русский историк-испанист - В. К. Пискорский (1867-1910 гг.) // Проблемы истории Испании. - Москва, 1975; Кучерук О. Медієвіст Володимир Піскорський // Всесвіт. - 1988, № 2; Новикова О. О. Посол вітчизняної науки // Всесвіт. - 1995, № 5-6.
3. Див.: Дело о защите приват-доцентом Университета В. К. Пискорским диссертации на степень магистра всеобщей истории // Державний архів м. Києва, ф. 16, оп. 337, спр. 21, арк. 1-5.
4. Дело историко-филологического института кн. Безбородько в Нежине о замещении вакантной должности приват-доцента В. К. Пискорского // Відділ Державного архіву Чернігівської обл. в м. Ніжині (далі ВДАЧОН), ф. 1105, спр. 930, арк. 4.
5. Пискорский В. К. История моего профессорства в Нежине // Піскорський В. К. Вибрані твори та епістолярна спадщина / Упор. О. О. Новикова, І. С. Пичугіна. - К., 1997. - С. 207.
6. Там само.
7. Там само. - С. 209.
8. Там само. - С. 214.
9. Див.: Дневник М. М. Бережкова // Національна бібліотека України ім. Вернадського, Інституту Рукопису (далі ІРНБУВ), ф. 23, од. зб. 18, арк. 6.
10. Там само, ф. 23, од. зб. 20, арк. 11.
11. Пискорский В. К. История моего профессорства в Нежине. - С. 209.
12. Лист В. В. Данилова до Є. В. Піскорської від 3.06.1968 р. // З родинного архіву онуки О. О. Новикової.
13. Дело Историко-филологического института кн. Безбородько в Нежине с рапортами профессоров и преподавателей о преподаваемых в 1898/99 учебном году курсах, о собеседованиях, о домашнем чтении, о семинарских занятиях // ВДАЧОН, ф. 1105, спр. 936, арк. 39.
14. Сведения о прочитанных предметах, о собеседованиях и домашнем чтении в историко-

- филологическом институте кн. Безбородько // ВДАЧОН, ф. 1105, спр. 1189, арк. 42.
15. Там само.
  16. Пискорский В. К. История моего профессорства в Нежине. - С. 213.
  17. Там само.
  18. Будде Е. В. К. Пискорский: [Некролог] // Журнал Министерства Народного просвещения. - 1910, октябрь. - С. 56.
  19. Див.: Москаленко А. Є. Сторінка з історії медієвістики на Україні // Український історичний журнал. - 1971. - № 4. - С. 97.
  20. Сведения о прочитанных предметах, о собеседованиях и домашнем чтении в историко-филологическом институте кн. Безбородько // ВДАЧОН, ф. 1105, спр. 1189, арк. 42.
  21. Пискорский В. К. История моего профессорства в Нежине. - С. 209.
  22. Там само.
  23. Там само.
  24. Там само. - С. 214.
  25. Дело историко-филологического института кн. Безбородько в Нежине о студенте сего Института Александре Солнцева // ВДАЧОН, ф. 1105, спр. 769, арк. 15.
  26. Там само, ф. 1105, спр. 769, арк. 22.
  27. Дело историко-филологического института кн. Безбородько в Нежине о студенте сего Института Александре Красина // ВДАЧОН, ф. 1105, спр. 831, арк. 23.
  28. Пискорский В. К. История моего профессорства в Нежине. - С. 214.
  29. Див.: Дело историко-филологического института кн. Безбородько в Нежине о замещении вакантной должности приват-доцента В. К. Пискорского // ВДАЧОН, ф. 1105, спр. 930, арк. 48.
  30. Пискорский В. К. История моего профессорства в Нежине. - С. 210.
  31. Там само. - С. 211.
  32. Голубкін Ю. О., Дятлов В. О. З історії медієвістики у Ніжинському історико-філологічному інституті // II Чернігівська обл. наукова конференція з історичного краєзнавства. Тези доповіді. - Вип. 2. - Чернігів; Ніжин. - 1988. - С. 94.
  33. Див.: Начало академической свободы в Западной Европе: Речь, произнесенная на годовичном акте Института 30 августа 1899 г. - Нежин, 1900. - С. 1-20.
  34. Пискорский В. К. История моего профессорства в Нежине. - С. 220.
  35. Докладно див.: Дятлов В. А. Научно-педагогическая деятельность В. К. Пискорского в Нежинском историко-филологическом институте // Література та культура Полісся. - Вип. 1. - Ніжин, 1990. - С. 58.
  36. Там само.
  37. Пискорский В. К. История моего профессорства в Нежине. - С. 207.
  38. Там само.

